

Відгук

офіційного опонента, кандидата філософських наук Миколи Васильовича Симчича на дисертаційну роботу Федора Васильовича Стрижачука «Чистий та поглиблений теїзм в богослов'ї Річарда Свінберна», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я (041 – Богослов'я)

Аналітичну філософію можна вважати одним з найвпливовіших напрямків у філософській думці ХХ ст. Філософія релігії в межах аналітичної філософії пройшла звивистий шлях: у 20-30-х роках її цілковито заперечували, а уже у 70-х і надалі сприймали як повністю легітимну дисципліну. Великою мірою така зміна є заслугою Річарда Свінберна. Цей британський філософ, будучи надзвичайно систематичним і цілеспрямованим мислителем, присвятив всю свою творчість для досягнення особливої мети – побудови цілісного теїстичного вчення засобами аналітичної філософії. У цьому Річард Свінберн подібний до Томи Аквінського, який використав філософію Аристотеля для побудови систематичної християнської доктрини. Результат філософської думки Річарда Свінберна вилився у об'ємній творчій спадщині – близько двадцяти монографій і сотні статей.

На противагу до більшості аналітичних філософів, творчість Річарда Свінберна є певною мірою відомою нашому читачу. Три його монографії перекладені на російську, крім того, існують статті про нього, здебільшого друковані знов-таки у Росії. На жаль, українською мовою цей видатний британський мислитель представлений набагато менше. Крім того, не існує цілісної монографічної роботи про цього непересічного британського філософа, не тільки в Україні, чи в пострадянських країнах, а взагалі¹. Цю лакуну має

¹ В умовах сьогодення надзвичайно переповненого інформацією світу важко говорити про щось остаточно, але принаймні мені нічого не відомо про існування такого дослідження.

заповнити дисертація Федора Васильовича Стрижачука. З цим завданням дисертант впорався дуже успішно.

Крім цілісності, робота Федора Стрижачука має ще одне велике достоїнство – вона написана чітко і доступно. Це можна б було сприймати за самоочевидне, оскільки і Річард Свінберн, і вся аналітична філософія прагне чіткості, але насправді писати чітко і дохідливо про складні речі дуже не просто, тому вважаю це за особливу перевагу дисертації.

Дисертаційна робота добре структурована. Вона складається зі вступу, п'яти розділів і висновків.

Перший розділ «Філософія релігії: основні теми та історія» має 55 сторінок (С.24-75) і є найбільшим за обсягом. Це розділ вступного характеру. Тут автор показує розвиток філософського осмислення Бога в західній філософії: від античності до сьогодення. При цьому коротко застановляється на теїстичних аргументах, які потім у новій формі використовує Річард Свінберн. При кінці розділу більш детально аналізує розвиток і сучасний стан аналітичної філософії релігії і місце в ній Річарда Свінберна.

В цьому розділі автор показує, яке місце має філософія релігії у контексті аналітичної філософії. Тут проведено важливе термінологічне розрізнення між філософією релігії і релігійною філософією. Філософія релігії – це дисципліна, яка на філософський спосіб досліджує традиційно релігійні питання, натомість релігійна філософія у своїх побудовах спирається на релігійні вчення. На цьому розрізненні загалом базується найосновніше методологічне розрізнення Річарда Свінберна, присутнє навіть у назві рецензованого дисертаційного дослідження, – дистинкція чистого і поглибленого теїзму. Коли Свінберн розробляє чистий теїзм, він перебуває на території філософії релігії, а коли займається поглибленим теїзмом, то заходить на терен філософської теології.

Цей розділ досить важливий у загальній структурі дисертації, бо показує як філософія Річарда Свінберна вписується в ширший контекст – це, якщо рухатися від вузького до ширшого, контекст аналітичної філософії релігії, далі

контекст аналітичної філософії в цілому, і найширше – контекст європейської філософії як такої.

Другий розділ «Чистий теїзм Річарда Свінберна» обсягом 50 сторінок (С. 79-128). Це, найбільш інформаційно насичений у дисертації розділ – в ньому аналізуються три дуже важливі елементи: 1) інтелектуальна біографія Річарда Свінберна, 2) його епістемологічні погляди та 3) загальна концепція Бога. Загалом цей розділ подає каркас філософської теорії цього видатного філософа.

Дисертант показує, що Річард Свінберн має чітку мету стати апологетом теїзму. Він розуміє, що у ХХ ст. у філософії став домінувати матеріалізм, який часто переходить у атеїзм і агностицизм. Тому він хоче чисто філософськими засобами захистити релігію. Однак, щоб виконати це завдання, він мусить підготувати основу для своєї теїстичної побудови і починає з епістемології. Для нього, як і для більшості сучасних філософів, було важливо показати умови, коли ми можемо досягти певного пізнання. Він вважає, що обґрунтування знання повинно досягатися за рахунок індуктивних доказів. Така методологія працює у природничих науках. Теїстичне пояснення світу він розуміє як гіпотезу вищого рівня. Будь-яка широка наукова теорія – це гіпотеза вищого рівня. Оскільки існують різні конкурентні гіпотези, нам потрібні принципи, за допомогою яких ми б могли оцінити ці гіпотези і надати перевагу одній з них. Свінберн розробляє кілька таких принципів: принцип простоти, принцип когерентності і принцип адекватного пояснення. Цікавим є також розрізнення двох видів пояснення: наукового і особистісного. На думку Свінберна, існування Всесвіту не можна пояснити через суто наукове пояснення, потрібне залучення і особистісного.

Свінберн доводить існування Бога у два етапи. Спершу він формує концепцію Бога, опрацьовуючи всі Божі атрибути. Він доводить, що в цій концепції немає суперечностей – вона когерентна. При цьому він зазначає, що всі судження про природу Бога є синтетичними, а не аналітичними. Цікавим є його висновок, що когерентна теологічна концепція – це концепція

контингентного Бога. Тобто Бог володіє всіма можливими досконалостями, але вони не притаманні йому необхідно. Проте вчення більшості теїстичних релігій полягає в тому, що Бог володіє досконалостями необхідно. Тому Річард Свінберн детально аналізує концепт необхідності, виділяючи різні її види. Деякі з них підходять для Бога, а деякі – ні. При цьому він зазначає, що вчення про Божу необхідність базується на аналогічності мовлення, цю аналогічність він намагається якомога зменшити. Це зрозуміло, бо Свінберн, слідом за аналітичною традицією, ревно підтримує ідеал чіткості мислення, а чітке мислення – це однозначне мислення.

Третій розділ «Аргументація на користь існування Бога у Річарда Свінберна» обсягом 26 сторінок (С. 129-154). Це один з найцікавіших розділів, в якому детально показано те, з чим зазвичай асоціюється Річард Свінберн – доведення існування Бога, насамперед його знаменитий кумулятивний аргумент. Як справедливо зазначено у дисертації, кумулятивний аргумент – це не винахід Річарда Свінберна – цей аргумент вже використовував Бейзил Мітчел – вчитель Свінберна по Оксфордському університеті, але заслуга останнього в його детальній розробці відповідно до індуктивно-пробабілістичної методології. Суть кумулятивного аргументу в тому, що залучаються різноманітні апостеріорні докази на користь існування Бога, які вже відомі з історії філософії. Ці аргументи одержують деяке переформулювання шляхом переведення з дедуктивного в індуктивний спосіб. А потім ці аргументи оцінюються не кожен окремо, а у своїй сукупності – звідси кумулятивність аргументу. Таким чином, він доводить, що докази на користь існування Бога взяті у своїй сукупності показують, що гіпотеза широкого рівня про те, що Бог існує, є правдоподібнішою, ніж заперечення цієї гіпотези. Працюючи з індуктивно-пробабілістичними аргументами, Свінберн спирається, на класичні методи пробабілістичної оцінки – теорему Бейза (Bayes). Це ще один вияв ґрунтовності підходу цього британського філософа. Що цікаво, аналізуючи докази на користь існування Бога, Свінберн не залишає осторонь

докази *проти* існування Бога. Він розглядає два докази: доказ від факту існування зла у світі і доказ від прихованості Бога. Після детального аналізу феномену зла, Свінберн твердить, що цей доказ не підриває кумулятивну ймовірність теїзму, а лише якоюсь мірою її зменшує. Натомість доказ від прихованості Бога жодним чином не зменшує ймовірність теорії чистого теїзму.

Четвертий розділ «Поглиблений теїзм Річарда Свінберна» обсягом 22 сторінки (С. 155-176). Річард Свінберн не зупиняється на тому, що доводить існування Бога як істоти, наділеної усіма досконалостями, а продовжує далі філософську аргументацію на користь того, що Бог має ті ознаки, які відповідають християнському вченню: він троєдиний і втілюється в людину. Тут Свінберн вдається до досить складної аргументації. Доводячи триєдність Бога, він відштовхується від концепції любові. На думку Свінберна досконала любов потребує трьох, тоді вона не замикається. Свінберн вважає, що християнське вчення про Боговтілення логічно впливає з вчення про Трійцю.

П'ятий, останній, розділ «Апологетичний потенціал філософського теїзму Річарда Свінберна» обсягом 11 сторінок (С. 177-187). Це розділ має невеликий обсяг, але він важливий для загальної концепції дисертації. Апологетика традиційно сприймалася як поважна теологічна дисципліна. Потрібно не тільки пізнати Бога, але уміти це істинне пізнання передати іншим, які його не мають. Проте у ХХ ст. в атмосфері толерантності, яка часто переходила в епістемологічний релятивізм, поширився скептицизм щодо апологетики. Свінберн вирішив відновити її респектабельність. Особливість апологетичного методу Свінберна в тому, що він не хоче «насадити єдиноістинне вчення», а хоче показати, що визнання існування Бога є правдоподібнішим, ніж його заперечення. При цьому він залишає простір для коректування деталей теїстичного вчення. Ще одна риса Свінбернаної апологетики – це зосередження на чітко християнському теїзмі. Дисертант наголошує на особливій вазі апологетики Свінберна, враховуючи сучасну духовну ситуацію у світі і в Україні зокрема.

Як уже було сказано дослідження Федора Васильовича Стрижачука зроблено на високому фаховому рівні, однак на основі аналізу тексту варто зробити кілька зауважень. Спершу би хотів виділити два зауваження загального характеру:

1. Хоча робота загалом добре структурована, на мою думку, перший розділ, в якому розкривається розвиток філософії від античності до наших днів, можна би було зробити трохи коротшим, оскільки він має тільки опосередкований стосунок до теми дослідження.

2. Хоча вимогою до дисертацій є академічний принцип об'єктивності, який зазвичай тлумачать як відстороненість, хотілося б побачити, чи всі ідеї Річарда Свінберна підтримує дисертант, якщо – ні, то які відкидає.

Крім того, є декілька дрібних конкретних зауважень:

1. При характеристиці епістемологічних поглядів Річарда Свінберна, автор дисертаційного дослідження визначає позицію Річарда Свінберна як епістемологічний фундаменталізм (С. 89). Ідеться про теорію, відповідно до якої наші переконання діляться на дві категорії: базові і вивідні. Базові переконання не потребують інших переконань, щоб бути обґрунтованими, і утворюють підґрунтя (foundation) для всього нашого пізнання. У англійській літературі ця теорія називається «foundationalism». Крім того, існує слово «fundamentalism», що позначає ультраконсервативну, найчастіше релігійну, ідеологію. Українське слово «фундаменталізм» також найчастіше вживається саме в цьому значенні. На мою думку, було би доречно для перекладу слова «foundationalism» використати інший відповідник. Оскільки представлена епістемологічна теорія ще не добре відома в українському філософському дискурсі, на жаль, усталеного відповідника не існує. Тому, можливо, доведеться вдатись до неологізму. Вважаю за можливий варіант – «фундаціоналізм»².

² Використання слова «фундаменталізм» для перекладу «foundationalism» має прецеденти. Так, К.В. Карпов у передмові до перекладу книжки «Аналитический теист. Антология Авина Плантинги» (Москва, 2014), говорить про проблему фундаменталізму і антифундаменталізму (С. 12-15).

2. Було б добре, якби в тексті дисертації вживання термінів Річарда Свінберна дублювалося англійським відповідником. Федір Васильович так і робить, але не завжди. Наприклад, говорячи про різні види пояснень він пише: "Відносно повноти пояснення, то Свінберн розрізняє п'ять видів пояснення: часткове, повне, завершене, остаточне і абсолютне" (С. 97). Оскільки останні чотири слова у повсякденній мові використовуються дуже близько за значенням, важко здогадатися, які англійські відповідники за ними стоять. Це принципово для тих читачів, які планують надалі працювати з творами цього британського філософа мовою оригіналу.

3. Для аналітичної філософії характерне широке використання скорочень. Часто певному поняттю присвоюють однобуквенне позначення, яке часто використовують як константу в формулах. Так робить і Річард Свінберн у своїх творах. В тексті дисертації ці аббревіатури деколи збережені латинкою, як в оригіналі, а деколи передані кирилицею відповідно до українського відповідника. Трапляються казуси. Свінберн робить метафізичне розрізнення між «substance S», «powers P» і «liabilities L», що перекладено «субстанції С, сили С і схильності С» [С. 96]. Тут буква «С» позбавлена семантичної ролі.

Як бачимо, останні три зауваження є радше мовно-редакційного характеру

Висловлені зауваження, однак, не ставлять під сумнів ані саме дисертаційне дослідження, ані отримані наукові результати.

Отже, дисертація є самостійним, оригінальним, творчим і цілісним дослідженням актуальних релігійно-філософських та богословських проблем. Робота виконана на професійному рівні й створює нові перспективи для української науки. Надіюсь що в скорому часі дисертація вийде друком у формі монографії і стане доступною для широкого читача.

Дисертаційна робота Федора Васильовича Стрижачука «Чистий та поглиблений теїзм в богослов'ї Річарда Свінберна» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання

старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор Федір Васильович Стрижачук заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я (041 – Богослов'я).

Офіційний опонент,
кандидат філософських наук
докторант відділу історії філософії України
Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди
Національної Академії Наук України

М. Симчич М.В. Симчич

ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ
ІМ. Г.С. СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ